

Robert Constable, Vera Mehta (1994), *Education for Social Work in Eastern Europe: Changing Horizons*. Introduction by Ralph Garber. Chicago: Lyceum. 124 strani.

Knjiga Izobraževanje za socialno delo v Vzhodni Evropi ponovno dokazuje, da obstaja toliko različnih vrst socialnega dela, kot je držav, in da socialnega dela, kot poudarjata izdajatelja knjige, nikoli ne morem misliti brez kulturnega in političnega konteksta. Knjigo sestavljajo predstavitev sedmih evropskih držav, od katerih so ene opredeljene kot vzhodno in druge kot srednjeevropske. Nekateri avtorji te opredelitve danes ostro zavračajo, saj gre za arbitrarna geografska pojmovanja, prav tako kot za arbitrarna interpretiranja zgodovine. Do nedavnega so se mnogi pojmu Srednja Evropa izogibali, saj je asociiral na prednacistični velikonemški program, ki je hotel utemeljiti nemško vlogo na tem delu sveta in uresničiti velikonemški program svetovne uveljavitve. Nekateri drugi pa ta pojem vse pogosteje uporabljajo za opredeljevanje določene mentalitete in kulturnega prostora. Skupna značilnost vseh sedmih držav je, da poudarjajo negativne učinke, ki jih je imel komunistični režim na razvoj sociale, čeprav je paradokso zagotavljal neko določeno raven socialne varnosti in družbene stabilnosti, ki je zdaj v teh državah ni več.

Prvo poglavje predstavlja položaj socialnega dela v Romuniji, kjer je izobraževanje za socialno delo obstajalo do leta 1969. Šola za socialno delo je bila ukinjena takrat, ko so se v Zahodni Evropi zgodili pomembni premiki k radikalnemu socialnemu delu in so začele nastajati avtonomne skupnostne iniciative, ki naj bi zapolnile praznino med civilno družbo in rigidnimi institucijami. Po padcu diktature leta 1989 so se odprle možnosti za socialne inovacije, hkrati pa je prisoten tudi strah, da bodo spre-

membe le navidezne in da bodo stare mentalitete preživele tudi nove reforme. Vizija, ki jo imata avtorja o socialnem delu, vključuje aktivizem, ki ni usmerjen le v spreminjanje individualne situacije posameznika, temveč tudi v institucionalne in družbene spremembe, kar kaže na politično vlogo socialnega dela. Čeprav poudarjata pomen skupnostne pomoči, ki ne sme biti spregledana na račun individualne pomoči, pa se zdi, da se preveč nagibata k »terapevtizaciji« družbe: »Zato je treba usmeriti terapevtski pristop v družbo v celoti, ne v posameznike« (s. 13). Pogoji za kvalitetno socialno delo v Vzhodni in Srednji Evropi je vzpostavitev pravne države, ki varuje pravice ljudi. Življenje v komunističnem režimu je bila ponavljajoča se izkušnja nasilja. Tisti, ki so v psihosocialnih službah zahtevali pravice, so namesto tega dobili slabšo obravnavo. Zato socialno delo ne sme pomeniti »terapevtizacije družbe« in vsakdanjega življenja, temveč premik k spoštovanju pravic tistih, ki so večkratno devalvirani in diskriminirani.

Drugo poglavje razgrinja položaj socialnega dela na Poljskem, kjer se je izobraževanje za socialno delo, ki ga je med obema vojnama zaznamovala s svojim delom Helene Radlinski, nadaljevalo do danes, s premorom v času stalinizma. Čeprav avtorja članka poudarjata, da je izobraževanje za socialno delo v Vzhodni in Srednji Evropi najbolj razvito prav na Poljskem, tudi v tem članku manjka perspektiva, ki bi naredila premik od koncepta pomoči k konceptu pravic. To je še zlasti pomembno v državi, kjer ima cerkev pomembno vlogo, saj avtorja poudarjata, da socialno življenje temelji na družini, cerkvi in lokalni skupnosti.

Karitativne socialne službe temeljijo na opoziciji dobrodelnež/hvaležni sprejemnik. Prvi se počuti dobro, ker daje, kdor sprejema, pa mora biti hvaležen. Taka hvaležnost onemogoča asertivno obnašanje in samozagovornišvo.

Tretji članek, ki govori o položaju na področju socialne politike in socialnega dela v Republiki Češki, je brez dvoma najboljša kritična analiza, ki jo prinaša knjiga.

Članek pokaže, kako veliko se je v tej deželi podrlo, pa tudi, kakšne možnosti prinaša situacija »kreativnega kaosa«. Na Češkem je bila prva šola za socialno delo ustanovljena leta 1910, v zadnjem času pa so bili ustanovljeni številni novi univerzitetni oddelki za socialno delo.

Avtor opisuje dilemo, ki je znana v vseh državah Srednje in Vzhodne Evrope, namreč, da socialnega dela ne učijo ljudje, ki bi sami šli skozi to izobraževanje in socialnodelavsko prakso, temveč sociologi, psihologi, pravniki in drugi. Klasična dilema med pomočjo in nadzorom v socialnem delu se kaže tako, da obstajajo zgolj »uradni dnevi, ko se lahko stranke oglasijo pri delavcih, da bi se ukvarjali s svojimi problemi« (s. 47), ne da bi socialni delavci videli tudi človeka-v-okolju. Avtorjev kritični pogled opozori na isti klasični problem socialnega dela, o katerem govorita tudi romunska avtorja, namreč, da so ljudje, ki niso zadovoljni z zatiralskimi pogoji socialnih institucij, izpostavljeni nevarnosti, da so za to še dodatno kaznovani: »Nekooperativne stranke niso deležne takojšnje, vljudne in konsistentne obravnave, in včasih jih namenoma dezinformirajo in zapostavljajo« (s. 48).

Četrto poglavje predstavlja socialno delo in izobraževanje zanj na Hrvaškem, ki se kot mlada država sooča z izjemno težkimi problemi, povezanimi z vojno, begunci in revščino. V Zagrebu je bila leta 1952 ustanovljena prva šola za socialno delo v tedanji Jugoslaviji. Avtor članka se zaveda, da v času, ko se gradi nov sistem socialnega varstva, ne smemo nereflektirano ustanavljati novih psiho-

socialnih služb in nereflektirano uporabljati novih teoretskih konceptov, ne da bi razumeli kulturne značilnosti dežele.

Peti članek predstavlja položaj izobraževanja na področju socialnega dela na Madžarskem, ki do pred kratkim ni imela izobraževanja za socialno delo, kar se pozna še danes v marginalizaciji socialnih delavcev glede na druge vrste strokovne pomoči. Fakulteta za socialno politiko in socialno delo je bila na Madžarskem ustanovljena šele konec 80. let. Pač pa je obstajalo opozicijsko gibanje, ki se je ukvarjalo s socialnimi vprašanji. Ljudje, ki so delovali v socialnem polju, sicer niso imeli izobrazbe socialnih delavcev, dejansko pa so delali socialno delo. Članek opisuje konkretne primere, v katerih so tisti, ki pomagajo, zagovorniki in mediatorji med institucijo in osebo, ki nima moči. Fondacija za pomoč revnim, ki je pred spremembo režima delovala kot intelektualno gibanje in kot socialnopolitična akcija, se je poleg tega, da je raziskovala položaj revnih, zavzemala tudi za izboljšanje njihovega položaja. Raziskovalci so kot nasprotniki zatiralskega sistema postali akterji v socialni akciji in nosilci humane akcije za pravice ljudi. To je najboljši primer »socialnega dela« v deželi brez socialnih delavcev.

Šesto poglavje se ukvarja z nastankom socialnega dela v Litvi, kjer se danes poleg državnih institucij razvijajo nevladne organizacije, ki so bile v času ruske okupacije prepovedane. Različne oblike samoorganizacij so zlasti pomembne zato, ker prekinjajo tradicijo naučene nemoči ljudi, ki so dolga leta čakali na vodenje in usmerjanje brez izkušnje in zaupanja, da lahko sami delujejo kot agensi sprememb.

Sedmo poglavje se ukvarja z razvojem socialnega dela v Rusiji, kjer je socialno delo dobilo status stroke leta 1991. Avtor poudarja pomen profesionalnega socialnega dela pri reševanju problemov, kot so revščina in brezdomstvo, zanemarjeni otroci, alkoholizem in odvisnost od drog, kriminal in drugo. Izobraževanje za socialno delo mora biti zastavljeno tako,

da se vključuje tudi v politiko razvoja in s tem vpliva na socialno varnost.

Zadnje poglavje, ki sta ga napisala urednika knjige, se ukvarja s skupnimi temami v razvijajočem se socialnem delu Srednje in Vzhodne Evrope in s tehnično podporo Zahoda v teh procesih. Avtorja poskušata analizirati vlogo socialnega dela v teh državah. Zdi se, da ima v današnjem obdobju socialni delavec tu obsežnejšo vlogo v procesu socialnega razvoja in politične akcije kot na Zahodu. Avtorja analizirata modele pomoči in govorita o konceptu indigenizacije in avtentizacije, ki opozarjajo na nujnost takega sistema blaginje in izobraževanja, ki bo izhajal iz izkušenj, vrednot in kulturnih značilnosti ljudi v določenem prostoru. Tako se knjiga zaokroži v sklenjeno celoto, saj poleg profesionalne diferenciacije, na katero opozarjajo predhodni članki, avtorja poudarita tudi skupna načela, na katerih temelji socialno delo in ki so posledica skupne človeškosti in univerzalnih človeških potreb.

Knjigi, ki je aktualna in pomembna zaradi najnovejših procesov v razvoju socialnega dela, gre očitati pomanjkanje vizij in alternativ, ki bi segale onstran varnih in ustaljenih obrazcev izobraževanja na tem delu sveta. To najbolje reflektira Ivo Reznicek, ko poudarja, da gre v izobraževanju za socialno delo za nasprotje dveh tradicij. Prva izhaja iz avstroogrske tradicije državnega paternalizma, ki poudarja hierarhijo, socialne norme in navodila. Druga izhaja iz anglosakosonskega sveta in temelji na razumevanju študentov kot partnerjev v procesu učenja, na individualizaciji učenja in na dialogu. To v praksi socialnega dela vpliva na način komunikacije med socialnim delavcem in stranko in na razmerje med socialnim delavcem in državo. V hierarhično paternalističnem modelu je malo možnosti, da bo klient prepoznan kot človek, ki je najbolj kompetenten za svoje življenje, in socialni delavec kot človek, ki mora poleg drugih vlog prevzeti tudi vlogo zagovornika. Proces izobraževanja, ki so predstavljeni v knjigi, govorijo samo o klasičnih univerzitetnih

študijih in niti ne nakažejo vizije drugačnega študija, v katerega bi bili lahko vključeni tudi uporabniki socialnih služb.

V pričujočih člankih sem pogrešala perspektivo ljudi in zgodbe o tem, kaj ljudje delajo, ko pravijo, da delajo socialno delo. Zdi se, da knjiga govori veliko o procesih in malo o ljudeh, za katere v prvi vrsti gre.

Kritiziram lahko tudi skupno temo, ki izhaja iz vseh člankov in poudarja pomen tega, da izobraževanje za socialno delo in njegova praksa upoštevajo družinsko perspektivo, vlogo katoliške religije in skupnostni model. Članki ne reflektirajo momenta prisile, ki ga vsebujejo te vrednote. Družina, religija in skupnost so dominantne vrednote zlasti tam, kjer imajo ljudje malo izbire in kjer je socialna solidarnost prav toliko diktat kolikor svobodna volja. To dokazujejo tudi kritiki konceptov »naravne socialne solidarnosti«, v katerih romantični iskalci preteklosti iščejo modele za današnje koncepte skupnosti. Tudi Mary Douglas v knjigi *How Institutions Think (Kako mislijo institucije)* (1987) pokaže, da je bila socialna solidarnost nujna za preživetje in je lahko funkcionirala tam, kjer je bilo malo dobrin in kjer človek s takim obnašanjem ni imel veliko izgubiti. Današnji koncept skupnosti po mojem mnenju ni nekaj, kar obstaja kot naravna danost, h kateri se moramo ozreti, temveč je vrednota, za katero se moramo zavestno odločiti, jo negovati in jo vedno znova vzpostavljati.

Poleg zavedanja o kulturno specifičnem kontekstu, v katerem se nahaja socialno delo, je pomembno tudi, da socialno delo ne reproducira tradicionalnih vrednot kot nečesa, kar je univerzalno in ustreza vsem ljudem. Vsi ljudje ne živijo v nuklearnih družinah, niso religiozni in nočejo ali ne morejo živeti tako kot večina drugih. V okolju, kjer je malo izbire in veliko prisil, obstaja nevarnost, da bodo socialnodelavski modeli intervencije podprli socialne institucije nuklearne družine in cerkve, dodatno pa bodo marginalizirali tiste ljudi, ki bodo prosto-voljno ali prisilno »padli ven« iz teh prevladujočih oblik socialnega življenja.

Na te vrednote se v kontekstih predstavljenih držav vedno pripenja tudi nacionalizem. Morda ni naključje, temveč prav simptom, da se nobeden od avtorjev ni zadržal ob vprašanju, kakšno je poslanstvo socialnega dela v naraščajočem sovraštvu, ki temelji na biološko in kulturno utemeljenih nacionalizmih.

Vsekakor pa so te dileme v social-

nem delu univerzalne. Tistim, ki bodo knjigo uporabljali v socialnodelavskem izobraževanju, bo v pomoč, da ponovno premislijo, kako se politične ideologije spopadajo z individualnimi potrebami ljudi in kako socialno delo neprestano prehaja iz svoje zagovorniške vloge v vlogo tistega, ki nadzoruje, in spet nazaj.

Darja Zaviršek